

20.12.22

MIKULÁŠ ALEŠ.

NAPSAL PROF. K. WELLNER.

VYDAL AKAD. FER. KLUB :HANÁ: V OLMOUCI.
VYTISKLA KNIHTISKÁRNA B. KNECHTL A SPOL. V OLMOUCI.

Když vyšel asi v listopadu 1902 první sešit nového tehdy českého výtvarnického časopisu „Dílo“, který vydává Jednota výtvarných umělců v Čechách, objevila se v čele listu podobizna Mikuláše Alše na oslavu dovršené tehdy padesátky mistrovy.*)

Je charakteristické, že i časopis, věnovaný hlavně dekorativnímu umění, přinesl v záhlaví první stránky nového svého listu podobiznu českého národního klassika s touto trefnou charakteristikou:

„Ovanut duchem české písně, českých pohádek a českých dějin, přičinil se, aby česká umělecká tradice nesmrtelného Josefa Manesa dále byla ožívována.

Typ nezmodernizovaného českého sedláka i vítězného českého bojovníka byl jeho pérem a uhlem vystižen tak přesně, že není co by na něm mohlo být korigováno.

Nezvítězil ani odkoukaným chikem, ani vypůjčenou uhlazeností formy, nýbrž podstatou svých prací,

*) Mikuláš Aleš narodil se v Miroticích na Písecku dne 18. listopadu 1852.

kteřá zahrnuta je v jediném slově: českost. Celou svoji duši, chtění i práci věnoval svému národu.“

V těchto slovech obsažena je celá charakteristika díla Alšova. Je tak obsáhlé, že možno je studovati z kteréhokoli stanoviska. Aleš je výborným historickým malířem, výborným krajinářem, ilustrátorem národní písně par excellence i dekorátorem nevšedního rázu. Jako ilustrátor, kreslíř stal se známým svým stylem, stylem čistě svým, svérázným, osobitým, individuálním.

Svou linií řekli bychom krátce. Linií kreslí, linií stínuje, linií maluje, linií koloruje. Je v ní síla syntetického výrazu a zvláštní impressionistická výraznost.

Tato linie Alšova je milá, sympatická, dovede uchvátit každého, dovede promluvit do duše každému. Mluví od srdce k srdci, Je měkká, teplá, vroucí, manesovského stylu. Je odkazem Manesovým.

Josef Manes byl českým lyrikem v nejkrásnějším slova smyslu. Slovanský lyrismus u něho nejplněji a nejlíbezněji zazněl. Proti Alšovi je aristokratičtější, jemnější, zrovna až přecitlivělý.

To, co u Manesa hraničilo až s přecitlivěním a co jednoho dne propuklo u něho v duševní chorobu, u Alše naprosto není. Aleš je zdravý temperament, mužný, silný. Je drsnější než Manes, a tím češtější. Síla, zdraví a život je v každé jeho postavě, v každé bez výjimky.

Toto životní teplo, vřelé odpozorování života a přírody, zdravý realism, prozrazuje celé jeho dílo. Život, životní intimní teplo je mu nade vše. Není snad jakési korektnosti ve figurách Alšových; tam,

kde jiný by snad hledal detail, přesnost, mrtvý vnějšek, Aleš chce život, vnitřní, životní pravdu. Studuje pohyb, fysiognomie, charakter, životní vlastnosti, které úzkoprsému, ale jinak korektnímu malíři unikají ve spoustě suchopárného detailu. Tam, kde jiný je ztrnulý, tam, kde jiný místo živoucích lidí maluje strnulé pósy, vidí Aleš pohyb, linii, rytmus pohybu. To je základní charakter celého jeho díla: je zdravý realista, ale ne úzkoprsý, je pronikavý umělec, který dovede se zadívat pod vnějšek, hlouběji, až do duše.

Každá jeho figura je životně pravdivá, každý kout, ať je to chalupa, kus plotu, boží muka na rozcestí, je věrně odkoukán z přírody, vyzorován a vystudován. Aleš má jemný, bystrý pozorovací talent, vidí jedním pohledem všechno. Žádná maličkost mu neujde a nejen to, všechno pozoruje se stejnou láskou, všechno je mu stejně milé.

Je nadšen každým detailem v přírodě. Nic mu není lhostejno, všedního, malicherného. Dovede ovšem vybrat instinktem velkého umělce rys typický, který v jeho ruce nikdy nevyzní malicherně anebo na plano. Každý brouček, majka, chroust, každý motýl zrovna jako u Žaponců v jeho kresbě je na místě.. Aleš dovede bohatství přírodního plně použít a dekorativně co nejšťastněji ve svých kresbách a ilustracích upravit. Jeho eminentní dekorativní smysl postřehne každou skvrnu v přírodě, ať je to krovka brouka, křídlo motýle, list nebo květ rostliny.

Jeden příklad místo mnohých třeba v ilustraci k písni z Domažlicka: Rozličné zeli. Každý detail je podivuhodně správně nakreslen. Je nesporno, že

obrázek byl udělán doma z paměti, ale přes to jak je i v nejmenším detailu pravdivý! Studujme třeba jednotlivké hlávky zelí na něm. Nebo strašáka. Místo hlavy je na holi rozbitý hrnec, dřevý, zadrátovaný, ale jak pravdivě je nakreslen. Zdánlivě nahodilá maličkost, nepatrná, ale prozrazující bystrého pozorovatele. Anebo jak je studován pařez stromu a jedle na téže ilustraci!

Kdežto Manes byl lyrikem, Aleš tihne více k epice; je vypravovatelem.

Slyšme, jak líčí „Jaro“. Počíná poutí o sv. Janu Nepomuckém. Malou scenerii u Mostecké věže v Praze, kde tisíní se venkované a Pražáci, jdoucí na Karlův most, zachytil kus typické Prahy, Prahy svatojanské.

Máj je měsícem lásky. Na lodičce nakreslil venkovskou růži manesovských linií s milým, jenž zároveň je převozníkem. Právě vystavěl své milé před chaloupkou máj, krásný, vysoký máj, bohatě opentlený. Nad touto chaloupkou letí chroust, babka. Kdo by nevzpoměl na chrousta za májových teplých večerů? A „zpěvu“ žab u rybníka? A hnízda ptačího s kroupenatými vajíčky a vlastní růže, královny všech květů?

Roztomile jsou vypravovány také „Studentské vpo m í n k y“. Počínají křížkem, který dělá venkovská maminka při loučení malému synkovi, jedoucímu do města na studie. Otec, statný sedlák, již je připraven na cestu, drží v ruce bič, sám pojede se synem. Na druhém obrázku je vlasní jízda. To je česká cesta: je vroubena topoly, stromem v některých krajích až specificky charakteristickým, topoly, mezi nimiž jsou

tu a tam boží muka, sochy sv. Jana Nepomuckého nebo sv. Václava, českého patrona.

Pak vidíme studenta na bytě v městě, sedí na kufru, domácí paní, „matka studentů“, připravuje jakýsi pokrm, studentík, dosud neohrabaný, dojídá koláč z domova. Když je větším, začíná kouřit, pak botanisuje, sbírá květinčky, brouky, motýle, a dívá se už také za děvčaty. Vidíme jedno v oknech, milostný manesovský zjev; student, s dlouhými vlasy, je ovšem v čamaře, v české čamaře.

Nejmilejší pro studenty je jízda domů na vagace, kdy se pořádají zábavy, hraje divadlo a pod. Na sborovnu, ředitele v obligátních brejlích, professory s charakteristickými vousy a přísného, zamračeného katechetu nezapoměl Aleš rovněž, jakož i na studenta, jenž dostal reparát a studuje kdesi v polích o prázdninách s „dýmkou“ v ústech. To všechno umístil na jediném obrázku.

Pozdější řeč Alšova je stručnější a tím ucelenější. Dovede jedním, dvěma motivy pověděti totéž, na co dříve potřeboval několik scén.

Pro svoji řeč Aleš našel zvláštní sloh, jak už jsme shora řekli, sloh čistě individuální, svérázný, originelní. Je lineárního rázu; omezuje se jen na linie. Z toho lineárního traktamentu vyplynula u něho přirozeně nutná lapidárnost, širokost v podání. Neboť má-li umělec pouhou linii, pravím linii, t. j. čarou mnoho pověděti, musí vybírat jen linie účinné. Pověděti málem mnoho. Poučí nás o tom kterákoli ilustrace.

Lapidárním slohem, co nejjednodušeji, jen několika črtami, a přece tak výmluvně naznačí Aleš kus kraje, celou krajinnou scenerii. Zevrubněji o tomto kraji promluvíme na jiném místě.

Aleš je kreslířem, ilustrátorem, počítajícím jen a jen s účinností linie. Synthesou liniovou dovede podat vždy celý charakter věci. Linie je mu vším, linií dovede nejen kreslit, ale také malovat. Linie tato, přes to, že je černá, dovede sugerovat i barvu, je barevná. Barva dá se skutečně podat i černou a bílou, které stačí vyvolat dojem barvy, jak nejlépe dokazuje grafika.

Aleš zamlčuje a vynechává, více napovídá. Oko divákovo jeho ilustrace neunaví, nemohou nikdy unavit, poněvadž mu dávají jen tušit, doplňovat dle osobních disposic. Ale je to umění celé, hotové, přes to, že výtvarné prostředky jeho jsou tak prosté.

Nazvali jsme Alše proti Josefu Manesovi zdravějším, mužnějším. Tím ovšem neříkáme, že by snad Aleš nedovedl poeticky cítit. To by bylo velkým nedorozuměním. Aleš je našim výtvarným básníkem v nejkrásnějším slova smyslu. Hledme na jeho ilustrace k „Širotku“, národní písni, třeba na titulní list: „Osířelo dítě“.

Osířelo dítě
o půl druhém létě.
Když už rozum bralo,
na matku se ptalo:
„Ach, táto, tatíčku,
kde jste dal mamičku?“

Otec odpovídá :

„Tvá matka tvrdě spi,
žádný ji nevzbudí.
Na hřbitově leží,
blízko samých dveří.“ —
Jak dítě slyšelo,
na hřbitov běželo.

Illustrace je náladová, poeticky a distinguovaně podaná. Ruku v ruce doprovází Aleš národní poesii a doplňuje graficky, co ona vytvořila slovem.

Obrázek je opět příkladem té krásné výtvarnické úspory, ekonomie Alšovy, kterou prozrazuje ve všech svých ilustracích.

Není nic patetického, divadelního, nasládlého a plačtivého v této ilustraci. Je podána co nejdistinguovaněji, a přece jak je neskonale náladová, poetická. Aleš vybral si jen kousek, kousíček hřbitova, kus zapomenuté zdi hřbitovní u vrat s malým hrobečkem a jednoduchým křížem, a do tohoto prostého rámu postavil chudého sirotka. Vzadu, za hřbitovní zdi, načrtnul kousek topolu. Jednoduchá scenerie, delikátně podaná, a přece jak náladová.

Měkká struna Alšova, řekl bych čistě slovanský rys jeho povahy snad vůbec nejkrásněji se rozezvučela v ilustracích k „Sirotku“. Slyšme dále národní píseň :

Jak dítě slyšelo,
na hřbitov běželo,
špendlíkem kopalo,
prstíčkem hrabalo.
Když se dohrabalo,
smutně zaplakalo.

Stěžovalo si vlastní zemřelé matce na žijící
macochu :

„Když má chleba dáti,
třikrát jej obrátí.
Když vy jste dávala,
máslem jste mazala.“ —

I zželelo se matce dítě a pravila :

„Jdi domů, mé dítě,
zejtří na úsvitě
přijdu, vezmu si tě.“ —
Dítě přišlo domů,
položilo hlavu
„Ach, táto, tatíčku!
chystejte rakvičku.“ —
Jeden den stonalo,
druhý den skonalo,
třetí den pohřeb mělo !

Slova národní poesie „Ach táto, tatíčku, chystejte rakvičku“, zvěčnil Aleš ilustrací nezapomenutelnou. Do zlomené postavy otcovy vtělil všechen onen smutek, bol a lítost, kterou pocítuje otec při ztrátě svého jediného dítěte. Vtělil ji v nenucený, prostý, ale monumentální postoj českého sedláka. Vzpomínáme na slova Milleta, malíře francouzského sedláka: „Nic tendenčního není v mých sedlácích“.

I Aleš může říci: moji sedláci jsou lidé prostí, ale hluboce citící, upřímného, nezkaženého citu. Vroucí, čistá poesie národní nemohla naléztí vděčnějšího výtvarného interpreta.

Také náladová je ilustrace k národní písni z Prachenska, nazvaná „Tatíček“.

„Jak pak jste chodíval, jak jste se točil, tatíčku, dokud jste nebejval náš?“, zpívá se v lidové písni.

„Byl jsem švarným jinochem, který užíval, miloval, dokud nebejval váš. Ale dnes?“ —

Vizme, jak Aleš odpovídá k této písni. Celou historii českého sedláka, jemuž údělem je po celý život práce, práce a zas práce, načrtnul a skondensoval v jedinou postavu, která připomíná zase sedláka Milletova. Co roztoužení po zlatých, minulých časech, po uprchlém mládí, co bolu, utrpení vtělil v tuto shrbenou postavu, udřenou prací, a jak prostě, neskonalé poeticky ji podal.

Sedláku Alšovu musíme věnovati větší pozornost. Řekli jsme, že není nic tendenčního na něm, což platí nejen o sedláku, ale o všech jeho postavách. Postavy své běře Aleš přímo z jejich okolí, nijak jich nezušlechťuje, neidealizuje, ale také nezesměšňuje, nekarikuje. Tím blíží se svrchovaně životní pravdě, v uměleckém díle nejučinnější. V každé postavě, ať je to sedlák, vidí typ, který bezprostředně postaví do popředí, v němž žije. V tom je mistrem nevyrovnatelným. Vytvořil, v pravdě vytvořil postavy intimního charakteru, české figurální typy velkého stylu.

Postavy s okolím, v němž se pohybují, srůstají, každý koutek, sebe nepatrnější, je typický, je na svém místě, každý doplňuje celkovou náladu, všechno je organicky, pevně sečláňováno, vnitřně i kresebně. Všecko je na místě, třeba v ilustraci k „České svatbě“, nahoře tlampač, pak jízda z kostela se střelbou a konečně český muzikant, při svatbě nezbytný. Kresebně pak je všecko dekorativně rozpočteno, šťastně vyváženo a uceleno.

Proto kresby a ilustrace Alšovy, zdánlivě nepatrné, v uměleckém ohledu jsou tak cenné, jsou to hotová umělecká díla jednotného, velkého stylu. Aleš je právem nazýván českým národním klassikem.

A nyní vizme některé jeho postavy. Sedláka intimně hluboce citícího viděli jsme již v „Sirotku“, smutného, trpícího. Jinde je Alšův sedlák veselý, vesele, bezstarostně si vykračuje, šťastný, jen když je zdráv, jako v ilustraci k písni od Budějovicka: „Když jsem šel dnes tejden“ v řadě rázovitých postav sedmnácti babic.

Někde je Alšův sedlák šibalem, třeba v písni z Chrudimska:

Když jsem šel do nebe,
stavil jsem se v pekle,
nejstarší luciper
pek si tam erpetle.
A já jsem ho pěkně
vo ňákou požádal,
ale von, že nedá,
že jsem nepříkládal.

Šibalství hledí tomuto sedláku z očí, vycítíte z kresby, jak přemýšlí, jak by čerta ošidil.

Že tyto postavy se dovedou také opijet, dokazují „Nunváři“.

Nunváři, nunváři,
špatní hospodáři:
od božího ránka
koukáte do džbánka.

Obrázek ucelený v každém ohledu a neobyčejně malebný. Tmavé silhouety pijáků malebně kontrastují proti vycházejícímu slunkku, ozařujícímu celý kraj.

Rámek ilustrace tvoří úponky vína, do nichž je propleten charakteristický nápis. Prasátka dole jsou pak symbolem jednak řemesla pijících, jednak jejich opičky, následků z pití.

Ale nikde Aleš nenarazí na karikaturu. Je pravdivým, krajně pravdivým, realistou každým coulem, ale nikdy nepřehne, nezkarikuje. Také určitou bodrost, srdečnost projevují všechny jeho figury, a jsou nám proto sympatické.

Vizme otrhance v ilustraci k písni: „Roztrhaný kalhoty“. Je zedraný, špinavý, z každého kusu oděvu čouhá nahé tělo, tu kus kolena, jinde loket, prsty z bot, ale přece je nám sympatický, žádný rys na něm není špatný, totiž v nejhorším slova smyslu odpudivý.

Děti jsou Alšovi obzvláště milé. Aleš cítí s dětským věkem, rád vzpomíná na léta, kdy sám byl dítětem. Zná také bídu, utrpení, nouzi venkovských dětí. V ilustraci: „Za dveřma stojím, Boha se bojím“, několika črtami naznačen zimní kraj, zapadlý český kraj s kostelíkem, dřímající pod sněžným příkrovem. V popředí sloup, na něm několik vran, táhnoucích se v zimě k lidským stavením. Chlapec je hladový a zimou se třese. Prosí o housku,

ať je měkká nebo tvrdá,
však ona se schroupá.

Bezstarostný život dětský naznačen plně v ilustraci k písni z Budějovicka: „Za naši stodolou“ milými, neskonale sympatickými postavami dětskými. Celá bezstarostnost dětského věku vtělena je v tyto idylické postavičky, které bezstarostně, nenuceně se

válejí v trávě, chlapec s beranici, dítě nejútlejšího věku, v čepečku ještě, a jeho chuva. Ty děti jsou nám milé, sympatické svým nenuceným chováním, svoji upřímností, která jim hledí z očí.

A kresebné kvality obrázku? Jsou to dokonalé dětské aktiky plných linií, měkkých, přítulných, že každá slova je téměř zevšedňují. Linie taková hřeje, je teplá, vřelá, mluví k srdci.

Účinnost linie vycítil vedle Manesa z našich malířů Aleš snad nejintesivněji. V tom také spočívá jeho největší cena. Účinná moc jeho kresby, jeho linie je vskutku sugestivní: intimní charakter je v ní. Na první pohled ji vycítíte, tak jasně dovede se Aleš vyjádřit.

Ale můžeme tyto linie studovat detailně. Budeme odkrývat pořád nové a nové jemnosti, a to je známkou největších děl uměleckých, že nikdy nezevšední, jsou intimní, a každým intimnějším studováním a hledáním můžeme v nich odkrývat nové a nové přednosti.

Pěkná, intimní postava chlapce je zachycena v ilustraci k písni „Slunéčko zachází“. Je to čistě impressionistická kresba. Malý pasáček, sympatický, pekoucí brambory. Pěkná krajinná scenerie je u tohoto obrázku. Zapadá slunko. V pravo černá se les s borovicemi, prozrazujícími jemné oko krajinnáře, v popředí pastviště s chlapci, pekoucími brambory a celým stádem dobytka. Západ slunka naznačen je několika čarami, a přece je to západ, barevný západ, skondensovaný do několika černých linií.

Je zajímavé srovnat svět dětský u Alše se světem dětským u Josefa Manesa. Manes přenesl život dospělých

do života dětského v „Zábavách na letním sídle“, to je Manesův dětský svět. Bylo to choulostivé thema, něha dětská mohla snad narazit na jistou nasládlou, sentimentální unylost. Co zachránilo Manesa od tohoto úrazu? Bylo to ovzduší rokokové, jemná něha této doby, do níž přinesl Manes svoje děti. Aleš zůstal na půdě skutečnosti. Neupadl rovněž ani v plačtivou sentimentálnost — od toho zachránil jej jeho mužný, zdravý temperament — ani v hrubý naturalismus. Jeho měkká, čistě slovanská povaha dovedla zjemnit každý hrubší rys, dovedla ušlechtit všechny formy a linie, proto jeho dílo je tak milé, sympatické. Není v jeho díle líbeznošti Manesovy, nota Alšova zní tóninou hlubší, drsnější, nikdy však hrubou.

Nazvali jsme Alše českým národním klasikem. Proč, vycítil jistě již každý sám. Aleš je český svým cítěním, svou měkkostí čistě slovanskou, svou měkkou linií, teplou, vřelou, kterou viděli jsme také u Manesa.

Dílo jeho vyvrcholilo v ilustraci k české lidové písni.

Proč Aleš přilnul k české lidové písni?

Z otázky této snadno lze odpovědět. Lidová píseň je obrazem duše lidu, jeho zvyků společenských, jeho mravů, je ukazovatelem jeho srdce, ukazuje, jak lid cítí, myslí. Mohl tedy nalézt Aleš vděčnější pole? Zde tkví jeho jádro, zde jsme u pramene nejen jeho tvorby vůbec, ale u jeho specifické českosti.

Aleš oblíbil si českou lidovou píseň, poněvadž je nejlepším obrazem duše českého lidu. Celá povaha

českého lidu, na jedné straně těžkost, trdnomyslnost, a na druhé zase rozmarnost, veselost, pošklebek a satyra se v ní odrážejí. Lidová píseň dále oplývá hojností obrazů z přírody. Proto byla a vždycky bude vděčným polem, téměř nevyčerpatelným pro výtvarného umělce.

Aleš, který má přírodu vůbec rád, každý její koutek, speciálně pak český kraj, přirozeně přilnul k ní, nalezl v ní nesčetně a nesčetně motivů pro své péro, kterým píše, zaznamenává, co se v národní písni zpívá.

Lidová píseň je dále intimní, milá, srdečná. Tytéž vlastnosti dají se aplikovat na celý umělecký charakter Alšův. Aleš je specifickým maliřem, respektive kreslířem určité intimnosti, milé české srdečnosti, která vane z každé jeho sebe menší ilustrace, ať je to kresba krajiny či figury. Všecky obrázky Alšovy jsou intimní, milé, přitulné.

Lidová píseň má dále mluvu ryzí, bohatou jadrnými příslovími, je stručná, a co je nejhlavnějšího, je názorná. To také táhlo Alše k ní. Řekli jsme, že si vynalezl svou výtvarnou mluvu, svůj styl, jehož základem charakterem je stručnost, preciznost, řekli jsme, že Aleš jednoduchou linií dovede podat celou plochu, v krajině jednoduchou linií celý horizont, celý terén.

Lidová píseň, ať už její vznik je záhadný, ať vznikla z rytmu práce, tance a pod., vždycky je dílem improvisace. Tento improvisační moment nalezl ozvěnu v Alšovi. Také on své písně, své kresby improvisuje, do slova píše, načrtává, nekreslí a nemaluje v užším slova smyslu, jen napovídá, zkrátka improvisuje.

Odtud prostota a nehledanost, a tím přichylnost všech jeho kreseb. Žádná snaha po libivosti, hledanosti, apartnosti, nápadné hotovosti není u Alše; to jsou vlastnosti, za kterými tíhnou obrazy v užším slova smyslu, malby. Malíř, rozumějte dobře, malíř chce často obrazem chytit, chce upozornit na sebe něčím, třeba hledaností, jakousi spekulací, týkající se formy, barvy, po případě světla; kreslíř je bezprostřednější, musí se podat a vyjádřit průhledně, abych tak řekl naze, srozumitelně, pregnantně, má k dispozici jen formy a linie, nikoliv barvu, musí tedy šetřit výrazovými prostředky. Odtud jeho stručnost.

Další moment při lidové písni: Lidová píseň v mnohém ohledu je naivní, dětská, naivně dětsky př. se dívá na přírodu, t. j. prostoduše. Dítěti se všechno líbí v přírodě, zpěv ptáčka, květinka, brouček,

sebe nepatrnější předmět, dítě je prostoduchým a ne-unavným obdivovatelem. Dítě nadchne každý kvítek, sedmikráska zrovna tak jako lilie nebo růže.

Aleš dívá se na přírodu tímže lidovým, naivně dětským pohledem. I jemu je každá travička milá, každého broučka a motýla maluje s touže pietou jako lidskou figuru a cokoliv jiného. Proto není povrchností v jeho díle, všechno kreslí stejně pečlivě a se stejnou láskou.

A poslední moment lidové písně, nejen estetický, ale také etický. V lidové písni je mnoho eticky výchovného, proto s úpadkem lidové zhrubnul také vkus lidu, sesurověly jeho mravy. —

Český rys Alšův možno dále ještě sledovati. Oko jeho přilnulo nejvíce k tomu kraji, ve kterém se zrodil, a k jeho historii. Tento kraj je mu obzvláště milý, tomu věnuje své péro: je to česká vesnice, česká krajina a český sedlák.

Všimněme si napřed krajiny Alšovy.

Aleš je také výborným krajinářem. Známý jsou skvostné jeho lesní interieury z „Hloupého Honzy“. A hned dodáváme, že je krajinářem ryze českým, že maluje jen český kraj. Vybírá prvky nejtypičtější, jak to vidíme třeba na obálce k „Zapadlým vlastencům“ od Raise. Je to česká vesnice, česká chalupa, i ta cesta, Boží muka, les, pole, všecko je české, dýše českým ovzduším.

Aleš tedy srostl s českou zemí, s českou půdou, s českými motivy, se svojí vlastí.

Tuto „Vlast“ zobrazil nejkrásněji v cyklu 14 lunet, namalovaných ve foyeru Národního divadla v Praze.

Jsou to obrazy temperou provedené s motivy z českých dějin, z českých bájí a z českých krajů, spojené jednotnou myšlenkou; tuto vnitřní jednotu představuje pohádková postava mladého neohroženého hrdiny, který téměř na všech obrazech vystupuje.

Na první lunetě, zvané „Chodové na stráži“, hlídá chodská stráž průsmyky domažlické.

Ta stráž vypravuje o bojích s Franky (druhá luneta: „Pověsti a osudy“). Že je to chodská stráž, vidíme dle psa, věrného druha Chodů, kteří měli ve znaku psí hlavu. Odtud jejich jméno „Psohlavci“. Na této lunetě setkáváme se již s mladým hrdinou, který nás doprovází pak v celém cyklu, třeba na 3. a 4. lunetě „Domažlice“ a „Rudohoří“.

Na páté lunetě rovněž „Rudohoří“ zvané, jinoch dává si kouti zbraně. Scéna je zaplavena rudou září ohně v kovářské dílně. Postava kováře, ozářená rudým žářem, je nezapomenutelná. Maliřské kvality Alšovy plně v ní vyzněly.

Na severu, v průsmycích severních u Hrubé Skály u Jičína, bojuje náš hrdina se Sasíky (luneta 6.).

Na sedmé lunetě zjevuje se mu zlatá Jizera. V další (8.) bojuje s divokou saní. Raněn, hojí se v Krkonoších léčivou mastí. Všimněme si měkké, plynulé linie ženy, jež leje našemu hrdinovi jakýsi balsám na poraněnou ruku. Kompoziční lehkost Alšova charakterisuje tuto lunetu.

Následující lunety představují „Chrudimsko“, „Králové dvůr“, kde hrdina naslouchá hrdinným zpěvům, a „Táborsko“. Jinoch za kruté nepohody,

za větru a bouře, jde hledat přístřeší k českým sedlákům na Tábořsko. Postava stojícího muže smutně kloní hlavu. Ruka drží cep — symbol roboty, krutého panského jha. Výmluvná je jeho postava. Nejen smutek, ale také síla, energie, touha po svobodě, vzpouře, revolta dlouho utiskovaného hlásí se konečně k svým právům; postava tato je krásným kontrastem k resignované postavě sedícího starce.

Předposlední, 13. luneta, „Otava zlatonosná“. Měkká ženská postava, kterou viděli jsme již v „Krkonoších“, zjevuje se našemu hrdinovi i na Otavě, je to symbolisovaná „Zlatonosná Otava“. V Krkonoších postava ta zahalena byla v roucho, zde cele odkrývá krásu plynulého svého těla. Tento plynulý pohyb je krásným, malířsky krásně vyjádřeným symbolem tekoucí řeky.

Na posledním obraze, „Zalov“ zvaném, je namalováno kruté memento mori. Poslední ze sudiček, jež přestřihuje nit lidského života, ukazuje našemu hrdinovi poslední cestu, ovroubenou na konci pohřebními kameny. Neohrožený jinoch, kterého jsme viděli v boji se Sasiky u Hrubé Skály, v boji s divokou saní, smutně kloní nyní hlavu. Postava, dřív neohrožená, je nyní zlomena. Konec bohatýrské slávy, jen zpěv o ní sám zbyl. Zaznívá z obrazu „Zpěv bohatýrský“.

V září zapadajícího slunce pje bohatýr o hrdinné slávě národa a města, jehož obrysy noří se z červánků. Hrdina, kterého viděli jsme v cyklu „Vlast“, zbožně poslouchá s kopím v ruce. Obraz tone v červáncích zapadajícího slunce, jež je symbolem zapadající slávy

národa, o němž bohatýr píše. Tento obraz nalézá se na stěně foyeru Národního divadla. Čtyři veliká nástěnná pole jeho zdobena jsou obrazy od českého malíře profesora Ženíška dle společného návrhu Alšova; od Alše je návrh, karton od Ženíška. Obrazy ty představují: zpěv bohatýrský, který jsme právě popsali, dějiny, život lidský a báj, mytus. Na obraze „Život“ zobrazen je celý lidský věk, od útlého mládí až po okamžik, kdy poslední ze sudiček nůžkami přestřihuje nit života.

Scéna odehrává se opět v ovzduší slovanském, a to v síni z mytologické doby: trámovi síně ozdobeno je kopími, domácím bůžkem, v pozadí průhled do českého kraje, v němž zapadá slunce, zlatící celou scénu, z níž vystupuje temně pouze smrtonosná Sudička, sedící na trámu okenním. — Jak je Alšovi nevolno, když nepracuje na české půdě, s českým prvkem, dokumentují „Živly“, cyklus 7 symbolických obrazů, komponovaných r. 1881, tedy ve zralé periodě Alšově. Cyklus ten vydalo čilé, umělecké české nakladatelství Bedřicha Kočího na počest padesátých narozenin mistrových.

Cyklus je eksotický; z české půdy přenáší nás Aleš náhle až do Ameriky, země velkého ducha indiánského Manito. Obrazy líčí zápas kulturní přesily evropské s primitivním praobyvatelstvem americkým, s Indiány, kteří v něm na konec podléhají.

Tema to je cizí, nezvyklé, eksotické pro malíře vůbec, pro Alše tím spíše, poněvadž Aleš je kreslířem tak specificky českým, který v Americe ani nebyl. Proto tento cyklus, to jest řada obrazů, které jsou

spiaty touž základní myšlenkou, nezní tak uceleně, to jest nemluví tak jasně, srozumitelně, tou teplou, vřelou řečí Alšovou jako ostatní jeho díla, tematem jemu tak blízká.

Cyklus „Vlast“ dal by se srovnati s cyklem „Život starých Slovanů“. I v tomto je mnoho symbolického, ale byla to látka Alšovi blízká, i zpracoval ji hravě, suverénně, srozumitelně; v „Živlech“ vane cosi cizího a nejasného.

Kdyby „Živly“ (země, voda, oheň a vzduch) byly našeho rázu, slovanského, jistě by vyzněly šťastněji. Půda americká, vzduch americký, vázal ruku i ducha Alšova, tu českou ruku, tak specificky českou.

A tak dobře nechápeme, jaké vztahy má základní myšlenka celého cyklu, to jest zápas kultury evropské s praobyvateli americkými — s živly přírodními, se zemí, ohněm, vzduchem a vodou.

V prologu, první ilustraci, líčí se, jak začíná bouře, t. j. příchod evropské kultury, která zničila primitivní kulturu praobyvatel Ameriky. Obloha je zatažena tmavými mraky, moře se rozbouřilo, delfíni se vyhazují nad zpěněné vlny, koráb v pozadí na moři se kymácí větrem, nad vodou krouží rackové a bouřliváčkové, a útlý motýlek, bezstarostný, volný, čili „nepotřebné dítě přírody“, jak se praví v prospektu, krčí se před bouří a schovává se, tuše svůj konec a zánik. Motýlek ten je symbolem plemene indiánského. Na druhém obraze, zvaném „Země“, je přistání Evropy na půdě americké, na třetím živel „Voda“. Nechápeme dobře, v jakém vztahu je „Voda“, jakožto živel přírodní, se zápasem kultury evropské a americké. Starý Indián

letí v kanoe, v loďce indiánské, přes peřeje vodopádu; za ním stojí zosobněná kultura evropská, která mu odňala luk a šípy. Kanoe, t. j. svoboda, volnost Indiánova, řítí se do propasti. Jiným symbolem vítěze a podmaněného je také natěmž obraze orl, unášející rybu.

Další živel, oheň, je představen požárem na prérii. Tento požár již chápeme, je neúčinnějším číslem každého cyklu. Hruza požáru na prérii, strašný přival krutého živlu, který všechno ničí, který zběsile žene divokou zvěř, neobyčejně šťastně a malebně podán. Zase je to kresba, ale neobyčejně impresionisticky podaná. Prudká zář prérijního ohně svítí z pozadí obrazu, proti němuž malebně trčí tmavé silhouety koně a Indiána. Kůň se zběsile vzpíná, stádo buvolů s hrůzou uniká, pardál v popředí s rozšklebenou tlamou hroutí se v klubko, jakoby v pružné péro, hotov ke skoku, k útěku před strašným živlem, všecko ničícím. Jeho postava a postoj koně vykazují charakteristické, prudké pohyby, obzvláště kůň. Zanikající kultura praobyvatel Ameriky zosobněna je plačící a klesající ženou Indiána. Zápas se zvěří v nadzemských lovištích indiánských zobrazen nad zvěrokruhem a představuje poslední živel: „Vzduch“. —

Je přirozeno, že historie české země Alše také lákala, historie česká od nejstarších dřevních dob, zahalených v šero mytů až po dnešní dobu. Zobrazil život Slovanů, praotce Čecha, Bivoje, Libušin soud, Jaroslava, Čestmíra a Vlaslava, sv. Václava, husitské hejtmany, selské povstalce, jako Jana Kozinu Sladkého, Přemysla Otakara II., Žižku, Karla IV., Rudolfa II., výjevy z třicetileté války, švédské rejtary, Königsmarka atd. atd.

Všech obrázků z historie české nemožno v této kratší studii rozebírat. Jen letmo na některé poukážeme.

Aleš, bývalý voják (sloužil u 25. uherského pluku, u „Mamula“), má neobyčejný smysl pro vojáka a pro

válečný ruch, pro válečný rej, jak vidíme třeba na obraze „Život starých Slovanů: Válka“. Krutou seč zobrazil: muže proti muži, tělo proti tělu. Leč přece měkký rys povahy Alšovy ozval se i při této

krvavé ilustraci. Na pravo vidíme padlého vojína s přeraženým mečem, dokonávajícího. Soumrak snesl se nad krajem. Bojiště je opuštěno, jen havrani ukazují se na obloze. A tu přiklusal k padlému vojínovi kůň, ten věrný druh, který ho po celý život doprovázel. Dojemná epizoda, chvilka smutného loučení, která už vícekrát byla umělecky zpracována.

Tento motiv je Alšovi obzvlášť milý. Několikrát ho maluje a pokaždé jinak zabarvuje.

Vizme poslední ilustraci cyklu národní písně: „Bude vojna, bude“. Vojín vrací se z vojny po 7 letech. S milou se neshledá; čekala 7 let,

sedm let dochází,
milý nepřichází.
Ach, Bože můj,
Bože můj,
on mi tam zahynul,
má radost přechází.

Divka si zoufá. Zalomí rukama, klesne u lože a potom do vody skočí. Koník vracejícího se vojína tuší katastrofu.

„Což pak, můj koničku,
což mi tak těžce jdeš?
Zdali mne mladého
jinocha švarného
unést nemůžeš?“

táže se vojín. A koník odpovídá:

„Netiží tvé tělo,
tíží mě tvá milá:
která se pro tebe,
která se pro tebe
včera utopila.“

Vojín se otočil a svůj ostrý meč v srdci si omočil. Poslední Alšova závěrečná scéna je opět tak měkká, tklivá, nic krvavého i v krvavém dramatě.

Koník v ilustraci smutně se dívá. Schyluje se k srdci pána, jakoby chtěl poslechnout, zda-li ještě tluče. Všimněme si krásné linie padlého vojína. Není v ní nic divadelního, křečovitého, není to divadelní umírání, na efekt vypočtené. Postava vojína se volně snesla k zemi a měkce položila. Také pohyb koně je mírně zvlněný, je to měkká linie, tklivě působící.

Všimněme si téhož motivu pro různé zabarvení, různé akcentování Alšovo.

V jiné písni postava padlého vojína nemá již té měkké, tklivé linie, jako v cyklu „Bude vojna, bude“. Je ztrnule natažena. Ale vizme koně. Nesklání se mírně k padlému pánovi, bolestí řičí, chce křičet, natahuje hlavu a chce volat o pomoc. Revolta proti krutému vraždění je vložena do této postavy koníkovy.

Kůň nad padlým vojínem v ilustraci k písni „Kolíne, Kolíne“, rovněž má cosi revoltujícího.

Bezděk vzpomeneme na trpícího koně Meunierova anebo na citící skot Segantiniho.

Koník je Alšovi zvířetem obzvláště milým. Všimněme si ještě některého koně Alšova, třeba v ilustraci k písni z Budějovicka:

„Na vojnu nepudu,
ani nepojedu,
dokud mi císař pán
koně nedá:

Konička vraného,
sednu si na něho,
žádněj mne do smrti
neuhlídá.“

Kůň srůstá téměř s postavou vojína; a zas vykazuje rušný pohyb, neobyčejné vzpjetí. Co píseň napovídá, co dává jen tušit, Aleš už také nakreslí. Žádněj mne do smrti neuhlídá, ani panenka, která smutně bude klonit hlavu a marně vzpomínat.

Kůň Alšův je krásné, statné zvíře, je si vědom své ušlechtilé postavy, je si vědom své ceny pro vojína, proto se hrdě dovede vzepnout, postavit na zadní nohy, aby celá krása hrdé linie jeho šíje a hřbetu co nejvíce se uplatnila.

Téměř ve všech posicích namaloval už Aleš koně. Od nejklidnějšího chodu až do nejprudšího letu, jak vidíme třeba v ilustraci k písni „Huláni“. Kůň nedotýká se již země, letí vzduchem jak šípka, a jak je kreslen.

Některé posice přirozeně se opakují. Vzpírající se kůň s krásným posunem raněného kyrysníka je v ilustraci „Vojáková smrt“.

Zvláštní pohled, neobyčejně malebný, ale také nejtěžší s kreslířského stanoviska, skýtá kůň ze předu. I tu Aleš ovládá koňskou silhouetu hravě.

Vizme dva takové koníky v ilustraci k národní písni od Břeclavy: „Pentličky kupuje, konička šíruje“. Šohaj jede s děvčicí za jasného dne, slunko nad nimi svítí, ale není to slunko, naše slunce, je to slovácké jablíčko, slunko opentlené, ornamentálně upravené, odpovídající organicky rázu celé ilustrace.

Z české historie oblíbil si Aleš obzvláště dobu husitskou, dobu české válečné slávy. Zobrazil kolik husitských hejtmanů, kolik Božích bojovníků.

K českosti Alšově, pokud lze, pravím pokud lze, přispívá také okolnost, že v orámování svých ilustrací užívá lidového, národního ornamentu, ovšem jím zvlášť upraveného. Ale podotýkáme hned, že českost Alšova neleží jen a jen v této okolnosti.

Českost Alšova je hlubšího rázu, dlužno ji hledati ve vlastním základním rysu jeho uměleckého temperamentu, a nikoli jen v motivech českých, jak na to poukázal spisovatel Fr. Šalda svého času ve „Volných Směrech“, roč. VIII., v článku: „Problém národnosti v umění“. Práví tam: „Češství Alšovo, které tak živě cítíme, není, jak se říká, v jeho českých sujetech, nýbrž v něm samém, v síle jeho linie, kterou Aleš napsal, doslova napsal, několik taktů naší epeje, jest ve všem, co bylo tak cizím a nepochopitelným, co uráželo svojí přímostí, drsností, trpkostí průměrnou konvenčností té pseudosalonní nicotností, která se pokládá za typ češství.“

Jistě správný názor, poněvadž ten ornament lidový pokládat za češství Alšovo, bylo by malicherným.

Ale zmiňujeme-li se přece o tomto ornamentu Alšově, činíme tak proto, že je nám tak sympatický a pro Alše tak typický. Vidíme ho téměř u všech jeho obrázků. Aleš si jej upravil, tu z prvků čistě lidových, jinde z motivů románských, po případě z motivů, které nalézáme na popelnících. — Jen nám milý ten lidový ornament. Někde je jen v iniciále, v začáteční písmeně, někde je rámečkem celého obrazu.

od našimi okny
teče vodička,
napoj mi, má milá,
mého koníčka

Při ilustraci k písňím národním chceme poukázat ještě na jeden významný rys Alšův.

Lidová česká píseň zavznívá vedle tklivých tónů také vesele, až rozpustile, neskrbli humorem, a tento zdravý, lidový humor našel v Alšovi, v jeho zdravém, silném temperamentu, výborného interpreta.

Humor Alšův je zdravý. Aleš se směje z radosti ze života, z potěšení. Nic sarkastického není v jeho smíchu, jak už jsme řekli v předu, při povšechné charakteristice jeho figur; nic jedovatého není v něm, je to smích zdravý, radostný. —

Aleš je výborným kreslířem. Jak umí koniky kreslit, že je zrovna nevyrovnatelným specialistou v kresbě koníků, řekli jsme právě.

Že Aleš je výborným dekorátérem, to dokazují všechny jeho práce; hlavně jeho obálky, zmínili jsme o obálce k „Zapadlým vlastencům“; dále to dokazují všechna jeho sgrafita, speciální návrhy na malovaný nábytek — nábytek ten byl vystaven svého času, asi před 10 lety, v souborné výstavě Alšově ve starém, původním Topičově Salonu v Praze ve Ferdinandově třídě.

Aleš výborně stylisuje tu rostlinný motiv, tu živočišný, a velice bohatě dekorativně plochu dovede členit.

Ale neštil se žádné dekorativní práce. Maluje sgrafita na domy, temperové nástěnné obrazy, návrhy na nábytek, na karty, na jesličky, návrhy na figurky pro loutková divadla, a všechno se stejnou láskou a vroucností. A všude drží se české půdy, českých motivů. Vizme třeba jen návrhy pro karty. Na jedné je na-

kreslen Karlštejn, na jiné Václav IV. se svým psem, jinde Žižka, opět jinde kněz pod obojí a pod.

Alšova každá ilustrace, každý obrázek je pravým skvostem dekorativním. Písmo, iniciála, ornamentace, figury, všecko prozrazuje výborného dekorátéra a ornamentistu.

Že je Aleš také výborným koloristou, viděli jsme na jeho souborné výstavě v Praze, o níž byla již zmínka. Bylo tam několik obrazů (ne ilustrací), třeba „Pochod Rákoczyho“, výborných v barvách, prozrazujících dobrého, ba psalo se tehda výborného koloristu.

Mohli bychom rozbírat dílo Alšovo do nekonečna a pořád bychom nalézali něco nového, něco dosud neobjeveného.

Práce jeho je veliká. Z komposic velikého slohu uvádíme ještě návrh dioramatu „Pobití Sasíků u Hrubé Skály“ a návrh opony v koncertní síni, „Příchod Čechů“, svého času na Národopisné výstavě československé v Praze.

Není téměř oboru, do něhož by Aleš ilustraci nebyl zasáhl. Ilustroval národní písně, pořekadla. množství knih, jako Ohlas písní ruských, Rukopisy Královédvorský i Zelenohorský, Tyrolské elegie, Sebrané spisy Jiráskovy, pak souborné cykly, z nichž některé jsme popsali atd.

I do říše pohádek sáhnul. Celý pohádkový svět dovede Aleš vložit do své ilustrace.

Že v Alšově díle setkáváme se téměř na každé stránce s prvky přírodopisnými, je pochopitelné. Řekli

jsme, že Aleš miluje přírodu a že všechno kreslí se stejnou pečlivostí. S pečlivostí zrovna úžasnou. O tom nejlepším svědectví vydal by přírodopisec.

Motýle má Aleš obzvláště rád, ty „sny jara“, jak je nazývá básník. Aleš harmonicky dovedl spojit náladu doby denní, totiž ráno, poledné, večer a noc, s poetickým zjevem motýle. Čtyři zvláštní kresby to jsou, v nichž pokouší se Aleš symbolisovat denní dobu motýlem.

V pracích nejnovějšího data u Alše už není té ucelenosti výtvarnické jako v dílech zralé, mužné jeho periody. Je to zcela přirozeno, považme, že počet ilustrací a obrázků Alšových jde do tisíců.

Jistota linií a prvků dekoračních, jadrnost v kresbách dřívějších ilustrací ustupuje v pozdější době jakési neurčitosti. Dřívější stylisace, přesnost mizí, formy jsou ztrnulejší, pozbývají bývalé pružnosti, měkkosti a vervy. Dekorativní členění plochy není již také tak šťastné jako dříve.

Krásně stylově upravené linie ustupují prvkům čistě naturalisticky vzatým. Dříve každá květinka a větévka vyrůstala z určitého celku, který byl organicky sečlankován a dekorativně co nejšťastněji rozluštěn, nyní naturalistická forma je prostě vložena do ilustrace, je neukončena, nahodile uříznuta.

Tato neorganičnost z poslední periody mistrovny je na některých ilustracích obzvláště patrna. Vizme třeba ilustraci k mexikánské písni La Paloma: „Hřbitove, hřbitove, zahrado zelená“.

Černopláštník (babochka březová), který má zvyšovat náladu hřbitovní (něm. Trauermantel), ji dekora-

tivně rozbíjí. Je to černá skvrna, nahodilá, kresebně neodůvodněná. Jak šťastně je řešen proti této ilustraci hřbitov ze „Sirotky“.

Ale i v pozdních těchto pracích Alšových jeví se neobyčejný jeho dekorativní smysl. I v nejběžnější kresbě ho poznáte. Poznáte Alše, který byl právem nazván českým klassikem.

